

דרישבוני

פרשת כי תשא, תש"פ, מספר 1360

"וראה כי עמך הגוי הזה" רפאל ישפה

ד"א, ויאמר הראני נא את כבודך, נתאוה לעמוד על מתן שכרן של צדיקים ושלותן של רשעים. ומנין שמתן שכרן של צדיקים נקרא "כבוד"? שנאמר (מש' ג:לה) "כְּבוֹד חֲכָמִים יִנְחָלוּ..." ומנין ששלותן של רשעים נקרא "כבוד", שנאמר (תה' עג:כד) "וְאַחַר כְּבוֹד תִּקְחֶנּוּ".

מאיךך, בתלמוד הבבלי² המילה "דְּרִכְךָ" (ולא "כְּבֻדְךָ") רומזת לשכר ועונש וצידוק הדין:

וא"ר יוחנן משום ר' יוסי: שלשה דברים בקש משה מלפני הקב"ה ונתן לו: (א) בקש שתשרה שכינה על ישראל ונתן לו, שנאמר: "הֲלוֹא בְּלִכְתָּךְ עָמְנִי" (שמ' לג:טז). (ב) בקש שלא תשרה שכינה על עובדי כוכבים ונתן לו, שנאמר: "וְנִפְלִינוּ אֲנִי וְעַמִּיךְ" (שמ' לג:טז). (ג) בקש להודיעו דרכי של הקב"ה ונתן לו, שנאמר: "הִדְעֵנִי נָא אֶת דְּרִכְךָ" (שמ' לג:יג). אמר לפניו: ריבוננו של עולם, מפני מה יש צדיק וטוב לו, ויש צדיק ורע לו, ויש רשע וטוב לו, ויש רשע ורע לו. אמר לו: משה, צדיק וטוב לו צדיק בן צדיק, צדיק ורע לו, צדיק בן רשע, רשע וטוב לו רשע בן צדיק, רשע ורע לו רשע בן רשע.

כאמור, הרמב"ם מציע פירוש כוללני לסיפור בשלושת חיבוריו הגדולים: פירוש המשנה,³ משנה תורה,⁴ ומורה הנבוכים.⁵

הרמב"ם מפרש את הסיפור שלנו לאור תורת התארים. כל תארי הא-ל הינם תארים שליליים או תארי פעולה.⁶ תארי פעולה אינם מתארים את הפועל עצמו (את מהותו), אלא רק את פעולותיו, ולכן ריבוי הפעולות "המתחלפות" (=המשתנות) אינו פוגע באחדות הפועל הבלתי-משתנה.⁷

לכן, כאשר ביקש משה לדעת את דרכי הא-ל, כלומר פעולותיו, הוא נענה בחיוב. ואולם:

לאחר סיפור חטא העגל בפרשתנו מופיעה סוגיית הבקשות שביקש משה מהקב"ה. פירושים שונים הוצעו לבקשותיו ולשונו של משה, אבל ברצוני להציע שפירוש הרמב"ם לסיפור זה מהווה פתרון כוללני לסיפור, בהקשר תורת המדינה והנביא (בעיקר בספר מורה הנבוכים א, נד), ולא רק הסבר פרטני של מרכיבי הסיפור השונים.

עלינו לשים לב לשינוי בסיומת של המילה המנחה "עם" ושל הפועל "להעלות" או מקבילו "להוציא" בסיפור. אחרי חטא העגל, הקב"ה אומר למשה: "לֵךְ רֵד כִּי שַׁחַת עַמְךָ אֲשֶׁר הִעֲלִיתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם" (שמ' לב:ז-י).

תשובת משה ברורה – ושוב יש לשים לב לסיומות: "וַיַּחַל מֹשֶׁה אֶת פְּנֵי ה' אֱלֹהָיו וַיֹּאמֶר לְמַה ה' יַחַרָה אַפַּי בְּעַמְּךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם" (שמ' לב:יא). הודות למשה: "וַיִּנְחַם ה' עַל הַרְעָה אֲשֶׁר דָּבַר לַעֲשׂוֹת בְּעַמּוֹ" (שמ' לב:יד).

בסיפור הבא על שתי בקשותיו של משה, שוב מופיעה המילה "עמך" בבקשה הראשונה: "וְעַתָּה אִם נָא מִצְּאֵתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ הוֹדַעְנִי נָא אֶת דְּרִכְךָ וְאִדְעֶךָ לְמַעַן אֲמַצָּא חֵן בְּעֵינֶיךָ וְרָאֵה כִּי עַמְּךָ הַגּוֹי הַזֶּה" (שמ' לג:יג).

הבקשה לדעת את דרכי הא-ל, נענית בחיוב: "וַיֹּאמֶר פְּנֵי יִלְכוּ וְהִנַּחְתִּי לְךָ... וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה גַם אֶת הַדְּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֲעֲשֶׂה כִּי מִצְּאֵתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ וְאִדְעֶךָ בְּשֵׁם" (שמ' לג:יד,יז).

אבל אז משה מוסיף בקשה שנייה: "וַיֹּאמֶר הַרְאֵנִי נָא אֶת כְּבוֹדְךָ" (שמ' לג:יח). והפעם הוא נענה בסירוב: "וַיֹּאמֶר אֲנִי [ה'] אֲעִבִיר כָּל טוֹבִי עַל פְּנֶיךָ... וַיֹּאמֶר לֹא תוּכַל לִרְאֹת אֶת פְּנֵי כִּי לֹא יִרְאֵנִי הָאָדָם וְחִי... וְרָאִיתָ אֶת אַחֲרֵי וּפְנֵי לֹא יִרְאוּ" (שמ' לג:יט-כג).

עלינו לשאול:

- מה ההבדל בין שתי הבקשות?
 - מדוע נענית הראשונה בחיוב, לעומת השנייה הנענית בסירוב?
 - מדוע בבקשה הראשונה שוב מופיעה המילה המנחה "עמך" שמיותרת לכאורה?
- פירושים שונים הוצעו לחלקים אחדים של הסיפור. במדרש רבה הובן ה"כבוד" כרמז לשכר ועונש:¹

1 מדרש שמות רבה (סדר כי תשא, פרשה מה, ו).
2 ברכות ז ע"א. מקבילה במדרש הגדול, מהדורת מרגליות עמ' תש"א.
3 רמב"ם בהקדמתו למסכת אבות, פרק ז'.
4 משנה תורה, ספר מדע, הלכות יסודי התורה א, י.
5 מורה הנבוכים א, נד.
6 שם א, נא-נד.
7 שם א, נב. "פעולות" בתרגום שמואל אבן-תבון. בתרגומי מיכאל שורץ ויוסף קאפח הפעולות מתורגמות כ"מעשים".

* רפאל ישפה הוא פרופסור לפילוסופיה יהודית במחלקה למורשת ישראל באוניברסיטת אריאל, ובמשך שנים לימד בבר-אילן ובאוניברסיטה הפתוחה.

פְּנִיךָ" (שם ט), ונאמר לו במענה השאלה השנייה: "לא תוכל לראת את פְּנִי" (שם כ). אמנם אמרו "כל טוב" רומז להראות אותו הנמצאות כולם, הנאמר עליהם: "וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה וְהָנָה טוֹב מְאֹד" (בר' א:לא). רצוני לומר ב"הראות אותם לו" – שישגי טבעם והקשרם קצתם בקצת, וידע הנהגתו להם איך היא בכלל ובפרט... הנה כבר התבאר, כי הדרכים אשר ביקש ידיעתם והודיעוהו אותם, הם הפעולות הבאות ממנו ית'... פועל פעולות דומות לפעולות הבאות מאתנו ממדות – רצוני לומר מתכונות נפשיות – לא שהוא ית' בעל תכונות נפשיות.

עד כאן, ראינו כיצד הרמב"ם עונה על שתי שאלותינו הראשונות: מה ההבדל בין הבקשות, ומדוע הראשונה נענתה בחיוב לעומת השנייה שנענתה בסירוב. ועתה אנו חוזרים אל שאלתנו השלישית, על המלה המנחה "עמך": מדוע, כאשר משה מבקש לדעת את דרכי ה', הוא מזכיר את העם? הלא אזכור זה לכאורה מיותר בבקשת משה את הידיעה? תשובת הרמב"ם היא שאזכור העם אינו מיותר אלא עיקר בקשת משה. הנביא, בתורת הרמב"ם,¹¹ הוא שילוב של פילוסוף – השלם בשכלו והיודע את האמת השכלית-מדעית – ומנהיג מדיני, השלם בכוח הדמיון שלו ומסוגל לתקשר עם העם במונחים מדומים שהם מסוגלים להבין. לכן, לדברי הרמב"ם:¹²

ואף על פי שכבר השיג (משה) כל טובו, ר"ל כל פעולותיו, כי אלה הם הפעולות הבאות ממנו ית' בחק המצאת בני אדם והנהגתם, וזאת היתה אחרית כוונת שאלתו, כי סוף המאמר "וְאֵדְעָךָ לְמַעַן אֲמַצְא חֵן בְּעֵינֶיךָ וַיֵּרָא כִּי עִמָּךְ הַגּוֹי הַזֶּה" (שם' לג:ג), כלומר, אשר אני צריך להנהיגם בפעולות, אלך בהם בדרך פעולותיך בהנהגתם.

עכשיו נסגר המעגל הספרותי בסיפורנו. משה מבקש לדעת את דרכי האל-לא בשביל עצמו (או לא בשביל עצמו בלבד), אלא בשביל "עמך". הידע שהאדם – אפילו משה – מסוגל להשיג הוא ידיעת פעולות האל-בהנהגת העולם. זוהי שלמותו של האדם כפרט. אבל תוכן ידע זה הוא דינאמי, ומחייב השלמה והבעה בהנהגת המדינה לאור ידיעה זו. הנהגת המדינה ע"י הנביא היא, אפוא, חיקוי מדיני-חברתי של הנהגת האל-הקוסמית, ואזכור "עמך" הוא ביטוי לתכלית חיקוי האל- (imitatio Dei) בהנהגת המדינה לאור ידיעת "דרכך".¹³

11 תורת הנביא נדונה במורה הנבוכים ב, לב-מז. שם ב, לז תפיסת הנביא כמנהיג המדינה משקפת את משנת מחמד אבו-נצר אל-פראבי. ראו שלמה פינס, "המקורות הפילוסופיים של מורה נבוכים" מתוך בין מחשבת ישראל למחשבת העמים, ירושלים תשל"ז.

12 מורה הנבוכים א, נד, תרגום שמואל אבן-תבון.
13 מדרש הגדול משקף תובנה זו: "רבונו של עולם, אם נא מצאתי חן בעיניך הודיעני נא את דרכיך, היאך אתה מתנהג עם עולמך... באיזו מדה אתה מנהג את עולמך" (עמ' תש"א).

כאשר ידע משה רבנו ע"ה שלא נשארה לו מחיצה שלא הסיר אותה, וכי נשלמו בו מעלות המדות כולן והמעלות השכליות כולן – ביקש להשיג מהות השם ית' על אמתת מציאותו... ואמר "וַיֵּאמֶר ה' אֶת אֶת כְּבֹדְךָ" (שם' לג:ח). והודיעו השם ית', שאי אפשר לו זה, בהיותו שכל נמצא בחומר, רצונו לומר, מאשר הוא אדם. והוא אמרו: "כִּי לֹא יֵרָאֵנִי הָאָדָם וְחִי" (שם' לג:כ). הנה לא נשארה לו בינו ובין השגת הקדוש ברוך הוא על אמתת מציאותו אלא מחיצה אחת בהירה, והיא השכל האנושי שאינו נבדל (מחומר).⁸

בניגוד לפרשנים אחרים, לפיהם פירוש "לא יראני האדם וחי" (שם' לג:כ) הוא שאחרי שהאדם יראה "כי מיד ימות" (ראב"ע) ו"שיראה אותו וימות" (רמב"ן), הרמב"ם שולל את האפשרות שהאדם, כאשר הוא חי, "בהיותו שכל נמצא בחומר" יראה את הכבוד או את הפנים של האל, דהיינו ישיג את מהות האל, "אמתת מציאותו".

מהו זה שביקש משה רבינו להשיג, כשאמר "וַיֵּאמֶר ה' אֶת אֶת כְּבֹדְךָ"? ביקש לידע אמתת המצאו של הקב"ה... והשיבו ברוך הוא שאין כח בדעת האדם החי, שהוא מחובר מגוף ונפש, להשיג אמתת זה על בוריו. והודיעו ברוך הוא מה שלא ידע אדם לפניו ולא ידע לאחריו... ועל דבר זה רמז הכתוב ואמר, "וַיֵּרָאֵת אֶת אַחֲרֵי וּפְנֵי לֹא יֵרָאוּ" (שם' לג:ג).

אם אין האדם מסוגל לראות את הפנים, מה פירוש "וַיֵּרָאֵת אֶת אַחֲרֵי"? להבנת הרמב"ם, אין "אחורי" כאן הגב, הצד האחורי, לכאורה, של האל-הבלתי-גשמי (כלומר "אחורי" במרחב), אלא הכוונה למה שבא אחרי (כלומר "אחורי" במובן עקבותיו בזמן), דהיינו תוצאות הפעולות, כלומר הדברים הנמצאים בעולם, הנרמזים בביטוי "כל טוב".

הפירוש המפורט ביותר של הרמב"ם לסיפורנו בא בספר מורה הנבוכים א, נד, אחרי הדיון בתורת התארים:¹⁰

דע – כי אדון החכמים, משה רבינו ע"ה ביקש שתי בקשות... הבקשה האחת היא בקשו ממנו ית' שיודיעוהו עצמו ואמתתו. והבקשה השנית – והיא אשר ביקש תחילה – שיודיעו תארו. והשיבו ית' על שתי השאלות, בשיעד לו בהודיעו אותו תארו כולם, ושהם פעולותיו. והודיעו כי עצמו לא יושג לפי מה שהוא... אמנם בקשו ידיעת תארו הוא אמרו: "הוֹדִיעֵנִי נָא אֶת דְּרָכְךָ וְאֵדְעָךָ וְכוּ" (שם' לג:ג) מורה על היותו ית' נודע בתארו... וכאשר ביקש (משה) ידיעת התארים... וביקש אחר כן השגת עצמו ית', והוא אמרו "ה' אֶת אֶת כְּבֹדְךָ" (שם יח), נענה על המבוקש הראשון, והוא "הוֹדִיעֵנִי נָא אֶת דְּרָכְךָ" ונאמר לו: "אֲנִי אֶעֱבִיר כָּל טוֹבִי עַל

8 "שמונה פרקים" – הקדמה למסכת אבות, פרק ז' (תרגום שמואל אבן תבון); מדרש הגדול (עמ' תש"ד) משקף תובנה זו.

9 משנה תורה, ספר מדע, הלכות יסודי התורה א, י.

10 מורה הנבוכים א, נד, מהדורת אבן-שמואל.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

[f](#) הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף